

KAMPEN OM (MIKRO)RÄTTIGHETER - UNGAS OCH PERSONALS FÖRSTÅELSER AV RÄTTIGHETER PÅ SÄRSKILDA UNGDOMSHEM

Sofia Enell¹, Marie Sallnäs² och Titti Mattsson³

¹*Institution för socialt arbete, Linnéuniversitetet*

²*Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet*

³*Juridiska institutionen, Lunds universitet*

Denna tvärvetenskapliga studie avser hur rättigheter förstås och praktiseras vid särskilda ungdomshem. Studien tar sin utgångspunkt i två pågående utvecklingstrender; (1) å ena sidan synen på barn som rättighetsbärare, en trend som blivit alltmer påtaglig sedan inkorporeringen av FN:s barnkonvention i svensk lag, och (2) å andra sidan kraven på hårdare tag och nya former av inlåsning av barn och unga med social problematik och särskilt de som begår brott. De särskilda ungdomshemmen, med Statens institutionsstyrelse som huvudman, kan sägas befinna sig i skärningspunkten mellan dessa två trender. På institutioner med långtgående tvångsbefogenheter finns därtill en ökad risk för ett repressivt klimat – något som kan utmana en stärkt barnrättspraktik. Syftet med studien är analysera vad de ökade kraven på att beakta barns och ungas individuella rättigheter kan innebära i en kollektivt organiserad tvångsvårdskontext.

I studien utgår vi från ett kritiskt barnrättsperspektiv vilket innebär att man inte kan ta för givet att rättigheter i sig själv leder till goda villkor för barn och unga. Rättigheter behöver förstås underifrån, dvs. i de sammanhang som de ska förverkligas. Vi har därför valt att undersöka hur unga och personal förstår rättigheter under placering på låst avdelning inom SiS. Sammantaget har vi intervjuat 15 unga (13–19 år) och 16 anställda vid fyra behandlingsavdelningar vid fyra olika ungdomshem.

Både de ungas förståelse och personalens beskrivning av rättighetspraktiken framstår vara invävt i ett större sammanhang såsom vårdmiljön, behandlingen, de ungas beteende och relationerna mellan unga och personal. Personalen beskriver en slags balansräkning där rättigheter ska vägas mot skyldigheter. På så vis kan regler, de ungas beteende, grupptillvaron och vårdbehov användas för att motivera begränsningar i de ungas rättigheter. De unga, å sin sida, kan uppfatta sina rättigheter som ”token” (symboliska) och utan mening. De kan också se att deras position som rättighetsbärare beror på vilka de är som personer och vad de gör. Rättigheterna är i den meningen villkorade. En tredje förståelsen hos de unga är att de genom rättigheter har ett ovillkorat människovärde, oberoende av sina handlingar. Överlag framträder ett ständigt förhandlande mellan personalen och de unga om det vi kallar mikro-rättigheter (vardagliga frihetsmarginaler). Båda parter kämpar på sitt sätt med rättighetsfrågan.

Studien synliggör hur de spänningarna som är inbyggda i de särskilda ungdomshemmens uppdrag manifesteras i hur rättigheter praktiseras. Barns rättigheter vägs mot andra hänsyn och fokuserar i hög grad på vardagsfriheter som utanför institutionens väggar tas för givna. Sådana avvägningar är sannolikt oundvikliga, men de har stor betydelse för de ungas handlings- och rörelsefrihet under vårdtiden. Samtidigt gör de möjliga tvångsbegränsningarna idén om rättigheter som gäller alla extra viktig. Vad som är rimligt och möjligt för att förverkliga idén om barn som individuella rättighetsbärare i låst vård behöver diskuteras och problematiseras på de särskilda ungdomshemmen.

Nyckelord: Rättigheter, Barns rättigheter, Kritiskt barnrättsperspektiv, Låst institutionsvård, Ungdomar, Personal

REFERENSER

- Enell, Sofia., Mattsson, Titti. & Sallnäs, Marie. (2023). Rättigheter som token, egenansvar och egenvärde. Barn och ungas förståelse av rättigheter i låst institutionsvård. *Nordisk socialrättslig tidskrift*, 35–36.
- Sallnäs, Marie., Enell, Sofia. & Mattsson, Titti. (2024). Tensions and trade-offs – Staff understandings of children as right holders in secure care. *International journal och childrens' rights*. 32, 477–501.